YOSHLAR VA AXBOROT XAVFSIZLIGI

Samatov Xurshid Ulmasjonovich
Samarqand davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Isroilova Dilafro‘z Kattabek qizi
SamDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada yoshlar va axborot xavfsizligi masalalari, raqamli muhitda uchraydigan axborot tahdidlari hamda ulardan himoyalanish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, yoshlarning raqamli savodxonligini oshirish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, yolg‘on axborotlarni aniqlash va internetdan xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishda oila hamda ta’lim muassasalarining o‘rni tahlil qilingan. Axborot xavfsizligi madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *yoshlar, axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik, raqamli savodxonlik, internet, shaxsiy ma’lumotlar, axborot madaniyati, kiberfiribgarlik.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются вопросы информационной безопасности молодёжи, информационные угрозы в цифровой среде и способы защиты от них. Анализируется роль семьи и образовательных учреждений в повышении цифровой грамотности молодёжи, защите персональных данных, выявлении недостоверной информации и формировании навыков безопасного использования интернета. Также представлены рекомендации по развитию культуры информационной безопасности среди молодого поколения.*

Ключевые слова: *молодёжь, информационная безопасность, кибербезопасность, цифровая грамотность, интернет, персональные данные, информационная культура, кибермошенничество.*

Abstract. *This article examines information security among young people, information threats in the digital environment, and ways to protect against them. It analyzes the role of families and educational institutions in improving young people's digital literacy, protecting personal data, identifying misinformation, and developing safe internet usage skills. The article also provides recommendations for promoting information security awareness and responsible digital behavior among young people.*

Keywords: *youth, information security, cybersecurity, digital literacy, internet, personal data, information culture, cyber fraud.*

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda axborot inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron ta’lim platformalari va mobil ilovalar yoshlarning bilim olishi, muloqot qilishi hamda dunyoqarashini kengaytirishida muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, axborot makonida yolg‘on xabarlar, kiberfiribgarlik, shaxsiy ma’lumotlarning oshkor etilishi, zararli havolalar va turli manipulyativ materiallar kabi tahdidlar ham mavjud. Bunday sharoitda yoshlarning axborot xavfsizligini ta’minlash, ularning raqamli savodxonligini oshirish va internetdan mas’uliyat bilan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining 2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyasi 33-moddasida axborot olish va tarqatish huquqi mustahkamlangan. Unda: “Har kim istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega”, deb belgilangan [1, 33-modda]. Mazkur konstitutsiyaviy norma axborot erkinligining

huquqiy asosini belgilaydi. Shu bilan birga, axborotdan foydalanish jarayonida qonuniylik, shaxsiy hayot daxlsizligi va boshqa insonlarning huquqlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lish talab etiladi.

O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 15-apreldagi O‘RQ-764-son “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni ham ushbu sohadagi munosabatlarni huquqiy tartibga solishda muhim ahamiyatga ega [2]. Mazkur qonun axborot tizimlari va resurslarini kiberhujumlardan himoya qilish, kibertahdidlarning oldini olish hamda shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini muhofaza qilishning huquqiy asoslarini belgilaydi. Demak, yoshlarning axborot xavfsizligini ta’minlash nafaqat texnik, balki huquqiy, ma’naviy va pedagogik ahamiyatga ham ega.

Asosiy qism

Axborot xavfsizligi — axborotning maxfiyligi, yaxlitligi va undan foydalanish imkoniyatini tegishli darajada ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Maxfiylik ma’lumotlardan faqat tegishli ruxsatga ega shaxslar foydalanishini, yaxlitlik axborotning ruxsatsiz o‘zgartirilmasligini, foydalanish imkoniyati esa zarur vaqtda ma’lumotlardan foydalanish mumkinligini anglatadi. Ushbu tamoyillar raqamli muhitda yoshlarning shaxsiy ma’lumotlari, elektron hisoblari va qurilmalarini himoya qilishda muhim o‘rin tutadi.

Axborot xavfsizligining huquqiy mazmuni O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonunida ham o‘z ifodasini topgan. Qonunning 3-moddasida kiberxavfsizlik tushunchasiga quyidagicha ta’rif berilgan: “kiberxavfsizlik — kibermakonda shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining tashqi va ichki tahdidlardan himoyalanganlik holati” [2, 3-modda]. Ushbu ta’rif kiberxavfsizlikning faqat alohida foydalanuvchi yoki qurilmani himoya qilish bilan cheklanmasligini, balki jamiyat va davlat manfaatlarini ham qamrab olishini ko‘rsatadi.

Yoshlar internetdan foydalanish jarayonida turli axborot tahdidlariga duch kelishi mumkin. Ular orasida soxta xabarlar, firibgarlik maqsadida yuboriladigan havolalar, qalbaki tanlovlar, shubhali sovrin va'da qiluvchi xabarlar, akkauntlarni egallashga urinishlar hamda shaxsiy ma'lumotlarni qo'lga kiritishga qaratilgan usullar mavjud. Bunday holatlarning oldini olish uchun yoshlar har qanday xabarga darhol ishonmasligi, uning manbasini tekshirishi va shubhali havolalarni ochishdan tiyilishi zarur. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda axborotni tekshirmasdan tarqatish jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Noto'g'ri ma'lumot insonlarning obro'siga zarar yetkazishi, jamoatchilikni chalg'itishi yoki turli tushunmovchiliklarga sabab bo'lishi ehtimoli mavjud. Shu bois yoshlar axborotning muallifi, e'lon qilingan sanasi, dalillari va boshqa ishonchli manbalardagi ma'lumotlar bilan mosligini tekshirishni o'rganishi lozim. Axborotni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmasi raqamli savodxonlikning muhim tarkibiy qismidir.

Axborot xavfsizligining yana bir muhim yo'nalishi shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishdir. Ism-familiya, telefon raqami, yashash manzili, shaxsiy suratlar, joylashuv ma'lumotlari va hisob qaydnomalariga kirish imkonini beruvchi ma'lumotlar ehtiyotkorlik bilan saqlanishi kerak. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O'RQ-547-son "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonunining 4-moddasida shaxsga doir ma'lumotlar quyidagicha ta'riflangan: "shaxsga doir ma'lumotlar — muayyan jismoniy shaxsga taalluqli bo'lgan yoki uni identifikatsiya qilish imkonini beradigan, elektron tarzda, qog'ozda va (yoki) boshqa moddiy jismda qayd etilgan axborot" [3, 4-modda]. Ushbu ta'rif shaxsni aniqlash imkonini beradigan ma'lumotlarni himoya qilish zarurligini anglashga yordam beradi. Yoshlar o'zlarining parollari, tasdiqlash kodlari va boshqa maxfiy ma'lumotlarini begonalarga bermasligi, ijtimoiy tarmoqlarda ortiqcha shaxsiy ma'lumotlarni e'lon qilmasligi kerak. Turli platformalarda murakkab va bir-biridan farq qiladigan parollardan foydalanish, mavjud bo'lsa, ikki bosqichli tasdiqlashni yoqish hamda qurilmalarning dasturiy ta'minotini yangilab borish hisoblarning

xavfsizligini oshiradi. Shuningdek, umumiy foydalanishdagi kompyuter yoki qurilmalarda shaxsiy akkauntdan chiqishni unutmaslik ham muhimdir.

Axborot xavfsizligi faqat texnik vositalardan foydalanish bilan belgilanmaydi. U, avvalo, insonning axborot madaniyati, mas'uliyati va raqamli muhitdagi xulq-atvori bilan chambarchas bog‘liq. Yoshlar internetda muloqot qilganda boshqalarning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilishi, haqoratli materiallar tarqatmasligi, birovning shaxsiy suratlari yoki yozishmalarini ruxsatsiz oshkor etmasligi lozim. Bunday yondashuv raqamli muhitda ham odob-axloq qoidalariga amal qilish zarurligini ko‘rsatadi. Yoshlar axborot xavfsizligini ta'minlashda oilaning o‘rni alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlariga internetdan oqilona foydalanish, shubhali vaziyatlarni tanib olish va xavf tug‘ilganda ishonchli kattalarga murojaat qilish haqida tushuntirish berishlari kerak. Bunda faqat taqiqlashga asoslangan yondashuv emas, balki ochiq muloqot, tushuntirish va o‘zaro ishonch muhim hisoblanadi. Yoshlar internetda duch kelgan shubhali yoki noqulay holat haqida bemalol gapira oladigan muhitni yaratish muammoni o‘z vaqtida aniqlashga yordam beradi.

Ta'lim muassasalari ham axborot xavfsizligi bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim vazifani bajaradi. Informatika fanida xavfsiz parol yaratish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, soxta axborotni aniqlash, mualliflik huquqiga rioya etish va kiberxavfsizlikning asosiy qoidalarini o‘rgatish maqsadga muvofiq. Mavzuga oid amaliy mashg‘ulotlar, vaziyatli topshiriqlar va muhokamalar orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rganadilar. Masalan, o‘quvchilarga noma'lum manbadan yuborilgan sovrin haqidagi xabarni tahlil qilish topshirig‘i berilishi mumkin. Ular xabarning manbasini tekshiradi, undagi shubhali belgilarni aniqlaydi va qanday yo‘l tutish kerakligini asoslaydi. Bunday mashg‘ulotlar yoshlarning mustaqil fikrlashini, axborotga tanqidiy munosabatini va xavfsiz qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bugungi

kunda sun’iy intellekt vositalari ham axborot xavfsizligi masalasiga yangi jihatlarni olib kirmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida matn, tasvir, ovoz va videolar yaratilishi yoki o‘zgartirilishi mumkin. Ayrim hollarda bunday materiallar orqali soxta xabarlar va odamlarni chalg‘ituvchi kontent tarqatilishi ehtimoli mavjud. Shu sababli yoshlar raqamli materiallarning haqiqiyligini tekshirish, tasdiqlanmagan ma’lumotlarni tarqatmaslik va sun’iy yaratilgan kontentga tanqidiy yondashishni o‘rganishi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yoshlar va axborot xavfsizligi masalasi raqamli jamiyat rivojlanayotgan hozirgi davrda muhim ijtimoiy, huquqiy va pedagogik ahamiyat kasb etadi. Internet va axborot texnologiyalari yoshlarga ta’lim olish, bilimlarini kengaytirish va o‘z imkoniyatlarini namoyon etish uchun keng sharoit yaratadi. Biroq ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish axborot tahdidlarini anglash, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va internetda mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantirishni talab qiladi. Axborot xavfsizligini ta’minlashda davlat, ta’lim muassasalari, oila va jamoatchilikning hamkorligi muhimdir. Davlatning huquqiy mexanizmlari, ta’lim tizimining ma’rifiy faoliyati, ota-onalarning ko‘magi va yoshlarning shaxsiy mas’uliyati bir-birini to‘ldiradi. Shu bilan birga, axborot xavfsizligi bo‘yicha bilimlarni muntazam yangilab borish lozim, chunki raqamli tahdidlar va ulardan himoyalanish usullari doimiy ravishda o‘zgarib bormoqda. Shunday qilib, yoshlarning axborot xavfsizligini ta’minlash ularni internetdan butunlay cheklashni emas, balki raqamli muhitdan ongli, xavfsiz va mas’uliyatli foydalanishga o‘rgatishni nazarda tutadi. Axborot erkinligi, shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi, tanqidiy fikrlash va raqamli madaniyatning uyg‘unligi yoshlarning zamonaviy jamiyatda faol va mas’uliyatli ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprel kuni referendum orqali qabul qilingan. — 33-modda.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 15-apreldagi O‘RQ-764-son “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni. — 3–4-moddalar.

3. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. — 4–5-moddalar.

4. G‘aniyev, S. K., Karimov, M. M., Tashev, K. A. Axborot xavfsizligi. — Darslik. — 372 b.

5. G‘aniyev, S. K., Irgasheva, D. Y., Xudoyqulov, Z. T. Kiberxavfsizlik asoslari. — Darslik. — 258 b.